

Foredrag på konference om arbejde og samarbejde vedrørende kulturhistorie i Øresundsregionen mellem arkiver, museer og andre interesserede. Torsdag den 6. november 1997.

SVENSKER UDVANDRERE VIA DANMARK 1868-1904

80.038 svenske udvandrere i det danske, men ikke i det svenske materiale.

Det danske materiale

Efter en række skandaler, hvor godtroende udvandrere lod sig bondefange af danske rejseagenter, vedtog Den danske Rigsdag den 1. maj 1868 en strikt kontrollovgivning. Loven var inspireret af et tilsvarende regelsæt der var blevet indført i Hamburg i 1850 og fulgtes i 1869 af lignende regler for Sveriges vedkommende. Iflg. den danske lov skulle Københavns Politidirektør godkende og kontrollere alle udvandrerejseagenter i Danmark og autorisere samtlige danske oversøiske billetudstedelser. Det skulle ske, hvad enten rejsen foregik direkte fra København til USA eller indirekte via anden europæisk havn. Grundstammen i materialet, der desuden indeholder skibssyn, proviantlister, rejseberetninger og passagerlister for alle passagerskibe der udgik fra København i oversøisk fart, er en række protokoller hvor oplysningerne fra samtlige danske oversøiske billetudstedelser er kopieret. Det blev til 90 tykke bind, hvor hver enkelt udvandrer - dansk såvel som udlænding - er opført efter ensartede kriterier. Når protokollerne alligevel er meget tidsrøvende at benytte manuelt, skyldes det, at der er tale om hele to protokolrækker - den direkte og den indirekte - der år for år opfører udvandrerne grovalfabetisk efter begyndelsesbogstavet i efternavnet.

Den danske Udvandrerdatabase

Materialets homogene natur gør det imidlertid oplagt at kode maskinelt. Det blev første gang gjort i EDB-alderens barndom af Kristian Hvidt, men desværre uden person- eller stednavne og kun for danske udvandreres vedkommende. Da personnavnene er betingelsen, både for at besvare slægtshistoriske forespørgsler og for at kunne sammenligne, person for person, med de amerikanske ankomstlister og svenske og tyske afgangslister, begyndte Det danske Udvandrerarkiv i 1990 en inddatering af alle oplysninger for samtlige udvandrere. Til dato har vi nået perioden 24. maj 1868 til 31. december 1904 omfattende 308.792 udvandrere. Af disse har kun 184.646 personer sidste bopæl i Danmark. Hele 74.083 har sidste bopæl i Sverige, mens resten - 50.060 - har sidste opholdssted i andre lande:

SIDSTE OPHOLDSSTED	ANTAL
Danmark	184.646
Sverige	74.083
USA (især danske navne)	29.448
Nordslesvig (Sønderjylland)	7.276
Rusland (især jødiske navne)	4.548
Tyskland (minus Nordslesvig)	2.115
Finland	1.115
Norge	848
Anden nationalitet	1.833
Uangiven/uidentificeret	3.930
IALT	308.792

For hver enkelt udvandrer medtages de 13 mulige grundoplysninger fra protokollerne: efternavn; fornavn; beskæftigelse; familiestatus; alder; fødested (først fra 1899); sidste opholdssted (kun detaljeret for danske udvandrere); agentens navn; billettens nummer; billettens registreringsdato; skibsnavn (dog kun ved direkte afgang fra København); bestemmelsessted (land,stat,by) og evt. annullering af billet. Hertil føjes så 11 hjælpe-koder pr. udvandrer for at sikre hensigtsmæssige søgemuligheder og alt i alt betyder det, at der for første gang er en reel mulighed for at høste det fulde udbytte af denne hovedkilde til dansk udvandring.

OPLYSNINGER FRA LISTERNE:		YDERLIGERE KODER:	
1.	Efternavn	14.	ID-nummer (placering i kilde)
2.	Fornavn(e)	15.	Kildebetegnelse LA-nummer
3.	Stilling	16.	Fødested (amt,by,sogn,sted)
4.	Familiebetegnelse - f.eks. far, mor, søn..	17.	Sidste Ophold (amt,by,sogn,sted)
5.	Alder	18.	Bestemmelsessted (Land/stat/by/sted)
6.	Fødested (fra 1899ff)	19.	Køn m/k
7.	Sidste opholdssted	20.	I familiegruppe
8.	Rejseagent - bogstavkode	21.	Aldersgruppe (5-årsperioder)
9.	Kontraktnummer	22.	Stilling, erhverv og i familie
10.	Registreringsdato/år	23.	Amt
11.	Skibsnavn (kode), direkte København	24.	Fremmed
12.	Bestemmelsessted		
13.	Aflysning af rejse (kode)		

Materialets bærekraft

Det kan ikke understreges kraftigt nok, at politiets udvandrerprotokoller **ikke** er en registrering af udvandrere - men en registrering af oversøiske billetter solgt af danske rejseagenter. Købte en dansk udvandrer eksempelvis sin billet i Hamborg er han/hun ikke registreret i det danske materiale - men kun i Hamborglisterne. Det betyder at den danske udvandring visse år skal forhøjes med 20%. Til gengæld viser de amerikanske ankomstlister visse år op imod 20% færre danske indvandrere end de burde gøre. Det skyldes at mange danskere - og i øvrigt andre skandinaver - ofte blev registreret som tyske statsborgere ved ankomsten til USA. Det modsvares af at folketællingerne fra slutningen af 1800-tallet for en række af de midtvestlige amerikanske stater viser flere skandinaver end der burde være i h.t. indvandringstallene

Det kildemæssige problem, at listerne p.g.a. deres oprindelige formål, ikke er dækkende for den totale udvandring, præger naturligvis også det svenske grundmateriale. Passagerlisterne fra de svenske havne ca. 1869-1930 omfatter ganske vist iflg. på Emihamn-databasen ca. 1,3 million udvandrere - og for 1869-1904, den periode der er sammenlignelig med den danske database - i alt 797.400. Men det er ikke alle. Hertil kommer dé svenske udvandrere der IKKE er registreret i svenske havne 1868-1904 - men kun i de DANSKE fordi de har købt deres billetter hos danske rejseagenter. Omfattende *stikprøve*-undersøgelser antyder i hvert fald, at der IKKE ER SAMMENFALD mellem svenskerne i det danske og i det svenske materiale.

Det betyder, at der til de 797.400 svenske udvandrere i Emihamn-databasen for perioden 1868-1904 kan lægges:

- 1) 74.083 udvandrere i den danske database, der angiver Sverige som sidste opholdssted
- 2) 5.327 mormoner med svenske missionsområder som sidste opholdssted i de særlige danske mormon-passagerlister 1872-1894
- 3) 628 personer i den danske database, der for perioden 1899-1904 (hvor der for første gang skelnes klart mellem fødested og sidste opholdssted, angiver Sverige som fødested og et dansk stednavn som sidste opholdssted.

Altså i alt 80.038 svenske udvandrere, der ikke er medtaget i den svenske database Emihamn. En ikke helt ubetydelig mængde, der hæver den identificerede svenske udvandring mellem 1868 og 1904 fra 797.400 til 877.438 personer - eller med næsten 10%. Fordelt på de enkelte år svinger forøgelsen af den svenske udvandring sig dog fra 3% til 23%. Det betyder at den danske database er uomgængelig hvis man skal være sikker på at finde sine udvandrede **svenske** slægtninge - men det betyder også, at disse tal må indgå hvis man ønsker at give en dækkende beskrivelse af den samlede svenske udvandring. Ganske vist svarer de årlige fluktuationer i den svenske udvandring via Danmark nøje til den svenske udvandring fra Sverige. Højdepunkterne er for begge grafer omkring 1882, 1887, 1893 og 1902 - og man må derfor antage, at de danske tal for den svenske udvandring er repræsentative for den samlede svenske udvandring. Der er imidlertid forskelle når man går i detaljer.

Demografisk karakteristik af den svenske udvandring via Danmark

Skal man karakterisere den "typiske" svenske udvandrer, således som han findes i de danske lister, er der en vis overvægt for unge ugifte mænd mellem 21-25 år med en forudgående beskæftigelse i landbruget. Svarende hertil er der færre kvinder, børn og ældre - og derfor naturligvis udvandrere der rejser i familiegrupper - ligesom der er færre der repræsenterer byerhverv. Et karakteristika der træder frem, hvadenten man ser tallene i forhold til den samlede danske eller den samlede svenske udvandring. Landbrugsprofilen svarer til tilsvarende danske "udkantsområder" med stærk udvandring: Nordjylland og Lolland-Falster - men man skal helt til Nordslesvig/Sønderjylland for at finde en udvandrersammensætning, der i så markant udstrækning var præget af unge ugifte mænd. For Nordslesvigs vedkommende skyldtes denne særlige udvandring formentlig flugten fra den lange preussiske værnepligt - hvad årsagen har været for Sydsveriges vedkommende, må det være op til svenske forskere at give et bud på.

Nu ved vi ganske vist ikke om det virkelig drejer sig om en sydsvensk udvandring, selvom man må antage, at de danske rejseagenter i første række blev opsøgt af kunder fra Skåne, Halland, Blekinge og Småland. De danske lister giver nemlig i det store og hele kun detaljerede oplysninger om sidste opholdssted for danske rejsende - for svenskerne gælder det kun 895 rejsende omkring 1870. I rækkefølge fra Malmø (117); Helsingborg (111); Stockholm (91); Göteborg (51); Kristianstad (49); Landskrona (48); Växjö (32); Kalmar (32); Lund (29); Ängelholm (24) og Ystad (24) - for at tage de steder der er repræsenteret med mere end 20 udvandrere.

Bestemmelsesstederne for svenske udvandrere i den danske database.

Fordelt på oversøiske lande, bliver USA i endnu højere grad bestemmelsesstedet for den svenske udvandring (96%) end tilfældet er for den danske (89%). Når det gælder bestemmelsesstedet i USA, er der det problem, at en tredjedel af alle udvandrere, svenske såvel som danske, kun løste billet til New York City. Men det var blot en beskedent del af udvandrerne der blev i New York, eller i Boston og Quebec, hvorimod Chicago havde store svenske og

danske bosættelser. Regner vi derfor de udvandrere fra, der kun løste billet til New York, Boston eller Quebec, fordeler resten sig på følgende stater:

VIGTIGSTE BESTEMMELSSTATER (Minus New York, Boston, Quebec)					
SVENSKE UDVANDRERE DK-BASE			DANSKE UDVANDRERE DK-BASE		
Chicago by	10.064	27,2%	Chicago by	21.876	22,8%
Minnesota	7.852	21,3%	Wisconsin	12.604	13,1%
Illinois	5.478	14,8%	Iowa	12.361	12,9%
Pennsylvania	2.426	6,6%	Minnesota	10.958	11,4%
Iowa	2.243	6,1%	Nebraska	8.179	8,5%
Michigan	1.781	4,8%	Michigan	6.072	6,3%
Nebraska	1.608	4,3%	Illinois	4.480	4,7%
Wisconsin	1.138	3,1%	CANADA	3.919	4,1%
Californien	938	2,5%	AUSTRALIEN	3.556	3,7%
Kansas	897	2,4%	Pennsylvania	3.488	3,6%
Massachusetts	875	2,4%	Californien	3.164	3,3%
CANADA	634	1,7%	ARGENTINA	2.274	2,4%
AUSTRALIEN	433	1,2%	South Dakota	2.174	2,3%
North Dakota	416	1,1%	NEW ZEALAND	2.108	2,2%
Missouri	411	1,1%	New York Stat	1.475	1,5%
NEW ZEALAND	361	1,0%	Kansas	1.445	1,5%

Disse tal og procenter viser, at svenske og danske udvandrere fordeler sig markant forskelligt. Svenskerne tager først og fremmest til Minnesota og Illinois - mindre til Pennsylvania og Iowa - mens danskerne fordeler sig lidt mere jævnt på Wisconsin, Iowa og Minnesota og Nebraska. Herudover har de danske udvandrere - særligt omkring 1870 - større tilbøjelighed til at vælge helt andre lande som eksempelvis Canada, Australien og New Zealand.

Kombineres bestemmelsesstederne - også inden for de enkelte stater - med udvandringsårene er mønstret i øvrigt, at den "tidlige" svenske udvandring omkring 1870 går til det Illinois og Pennsylvania, **syd for** de danske hovedbosættelser i Wisconsin. Omvendt går den "sene" svenske udvandring - omkring 1885 - først og fremmest til Minnesota, **nord for** danskerne, der nu først og fremmest bosætter sig i det sydligste Minnesota, syd-vestlige Iowa og østlige Nebraska. Går man ned i lokalområderne er forskellene mellem broderfolkenes bosættelser meget klare. Hvor der er mange svenskere, er der få danskere - og omvendt. Til gengæld blander danske og tyske (særligt slesvig-holstenske) bosættelser sig ofte i Iowa - mens de svenske og norske flyder sammen, særligt i det centrale og nordlige Minnesota. Så selvom det har været de samme danske rejseagenter der har solgt rejserne, har de tydeligvis haft et andet vareudbud til deres svenske kunder, end det de tilbød deres danske. Rejseagenterne har simpelthen været tvunget til at efterkomme et behov, der var af afgørende betydning for udvandrerne: de ville kun udvandre til byer og områder hvor de kunne føles sig trygge, sprogligt, kulturelt og religiøst, blandt landsmænd. Det skulle desuden være områder hvor de kunne få arbejde, eller opdyrke jorden, således som de var vant til hjemmefra. Spredningen fandt først sted i anden og i tredje generation - nøjagtigt som vi kan iagttage det blandt vore egne indvandrere til Danmark og Sverige i vore dage.